

Wegwijs in beslissingen rond het levenseinde

september 2025

Mieke Werbrouck
Vrijzinnig humanistisch consulent
LEIFconsulent
mieke.werbrouck@deMens.nu

1

Programma

1. Nadenken en praten over het levenseinde

2. **VOORAFGAANDE** zorgplanning (VZP)

1. Voorafgaande **negatieve wilsverklaring**
2. Voorafgaande **wilsverklaring euthanasie**
3. Wilsbeschikking **teraardebesteding**
4. Verklaring **orgaan-, weefsel- en celdonatie**
5. **Lichaamsschenking aan de wetenschap**

2

Programma

3. ACTUELE zorg

Patiëntenrechten

Actueel verzoek om euthanasie

4. Euthanasie en palliatieve zorg

Rechten op palliatieve zorg

5. Doorverwijzen

3

1. Nadenken over het levenseinde

- * Hoe ben ik met mijn papieren in orde?
- * Waarover maak ik me het meest zorgen?
- * Welke behandelingen zou ik (niet) willen als ik ernstig ziek word?
- * Zou ik in bepaalde omstandigheden euthanasie willen?
- * Wie wil ik aanduiden om mijn wil te vertolken als ik dit zelf niet meer kan?

→ Weten welke wettelijke mogelijkheden er zijn

4

Praten over het levenseinde

- * Niet gemakkelijk voor jou, je naasten, je arts
- * Je keuzes bekendmaken = geruststelling voor jou
- * Zelf de verantwoordelijkheid nemen = geruststelling voor je naasten
- * Kies zelf het moment waarop je dit wil bespreken
- * Overleggen met je arts

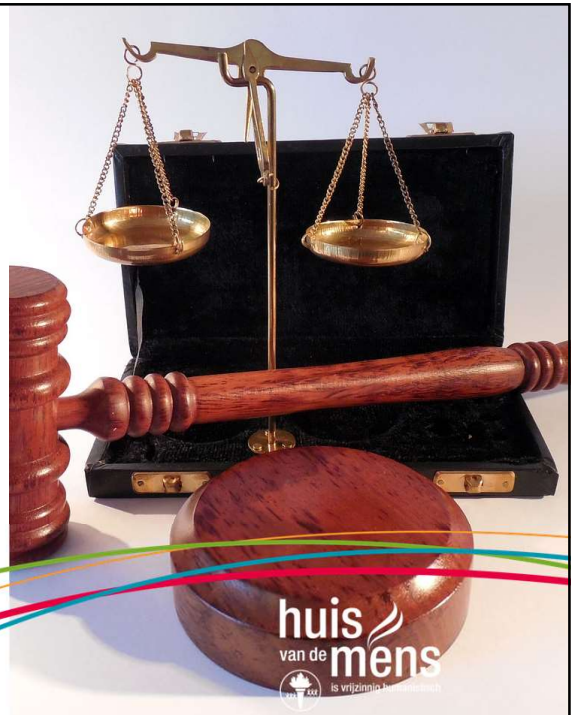
→ Uitgangspunt: recht om eigen keuzes te maken

5

Wetgeving (2002)

- * Wet patiëntenrechten
- * Euthanasiewet
(2002/2014/2020)
- * Wet palliatieve zorg

6

2. VOORAFGAANDE ZORGPLANNING

Ik zet in mijn wilsverklaring dat ik op een tropisch eiland wil sterven, omringd door mooie meiden in bikini!

7

VOORAFGAANDE wilsverklaringen

1. Voorafgaande **negatieve wilsverklaring**
onbeperkt geldig, afdwingbaar, geen registratie
2. Voorafgaande **wilsverklaring euthanasie**
onbeperkt geldig **als opgesteld na 2 april 2020 !**
niet afdwingbaar, registratie
3. Wilsbeschikking **teraardebesteding**
onbeperkt geldig, afdwingbaar, **registratie**
4. Verklaring **orgaan-, weefsel- en celdonatie**
onbeperkt geldig, afdwingbaar, **registratie**
5. **Lichaamsschenking aan de wetenschap**
onbeperkt geldig, afdwingbaar, geen registratie

8

1. NEGATIEVE wilsverklaring

Wat is dat precies?

- * Vastleggen **welke behandelingen/onderzoeken je NIET meer wil** als je nooit meer je wil kan uitdrukken **(onomkeerbaar wilsonbekwaam)**: bij coma, verwardheid, hersentumor...
- * Gebaseerd op de wet patiëntenrechten: afdwingbaar!

9

Negatieve wilsverklaring

Weigeren van (be)handelingen/onderzoeken, geldig bij een onomkeerbare toestand van wilsonbekwaamheid

Onomkeerbaar wilsonbekwaam

Naam en voornaam

Adres

Rijksregisternummer

Indien ik blijvend wilsonbekwaam ben geworden, wil ik geen levensverlengende (be)handeling maar enkel comfortzorg. Ik wil geen onderzoeken meer tenzij ze mijn comfort zouden kunnen verbeteren.

Persoonlijke toelichting - optioneel

Bespreken met huisarts!

Mag de behandeling verdergezet worden in functie van orgaandonatie. ja nee

10

De eventueel aangeduide vertegenwoordiger(s): **Mag familie zijn**

Deze duid ik aan om mijn wensen en rechten te doen gelden, indien ik er zelf niet meer toe in staat ben:

1. Naam en voornaam
- Adres
-
- Rijksregisternummer
- Telefoonnummer(s)
- Geboortedatum en -plaats
- Eventuele graad van verwantschap

Ik wens een tweede vertegenwoordiger aan te duiden die optreedt bij afwezigheid van de eerste:

2. Naam en voornaam
- Adres
-
- Rijksregisternummer
- Telefoonnummer(s)
- Geboortedatum en -plaats
- Eventuele graad van verwantschap

11

Fysieke onmogelijkheid:

De verzoeker is niet in staat de wilsverklaring zelf te schrijven. De reden waarom de verzoeker fysiek blijvend niet in staat is deze negatieve wilsverklaring te schrijven en te ondertekenen is de volgende:

De heer/ mevrouw werd aangewezen om deze negatieve wilsverklaring schriftelijk vast te leggen.

De persoonlijke gegevens van de vernoemde persoon zijn de volgende:

Adres

Rijksregisternummer

Telefoonnummer(s)

Geboortedatum en -plaats

Eventuele graad van verwantschap

Deze verklaring is opgemaakt in ondertekende exemplaren die worden bewaard:

Bv. 3 ex.: verzoeker, vertegenwoordiger, huisarts

Gedaan te op

Datum en handtekening van de verzoeker:

Datum en handtekening van de aangewezen persoon die de wilsverklaring heeft opgesteld in plaats van de verzoeker:

Datum en handtekening van de vertegenwoordiger (s):

Facultatief:

De behandelend arts bevestigt door ondertekening de wilsbekwaamheid van de verzoeker:

Handtekening, datum, en stempel

12

NEGATIEVE wilsverklaring

Hoe invullen?

- * Verzoeker en vertegenwoordiger dateren met dezelfde datum
- * Onbeperkt geldig: kan altijd herroepen worden
- * Niet registreren
- * Voldoende exemplaren
- * **! Beperkte waarde in spoedgeval**

13

NEGATIEVE wilsverklaring

Vertegenwoordiger

- * Aanspreekpunt van de arts als jij wilsonbekwaam wordt
- * Mag familie zijn
- * 1 of meerdere (volgorde van voorkeur)
- * Beslissingsrecht
- * **Kies zelf een vertegenwoordiger, anders cascadesysteem**

14

NEGATIEVE wilsverklaring

Voorbeelden

Gisèle

* **Ziekte van Alzheimer,**
onomkeerbaar wilsonbekwaam

* Weigert te eten

→ Kunstmatige toediening van voeding en vocht?

→ **Nee, wel comfortzorg**

15

	Negatieve wilsverklaring	DNR
Initiatief	Patiënt	Behandelend arts
Doel	Medische behandeling weigeren die volgens patiënt niet in zijn/haar belang is.	Medische behandeling stoppen of niet opstarten die volgens arts niet in het belang van de patiënt is.
Op wie van toepassing	Alle zorgverleners zolang de neg. wv. van toepassing is.	De arts en verpleegkundigen die tijdens opname in een zorginstelling deel uitmaken van het behandelend team .
Toepassing	Blijft van toepassing tot verzoeker wv. herroept.	Stopt bij ontslag van patiënt of bij overdracht aan andere arts.

16

Negatieve wilsverklaring en zorgvolmacht

- * Opstellen als je wilsbekwaam bent voor als je niet meer wilsbekwaam zou zijn
- * Neg. ww.: **medische beslissingen**
- * Zorgvolmacht: **vermogen**, persoonlijke zaken
 - Registratie verplicht, vaak samen met notaris
 - www.notaris.be

17

2. Wilsverklaring euthanasie

Wat is dat?

- * Vastleggen dat je euthanasie wil bij coma
- * Geldt alleen bij **onomkeerbaar coma!**
 - Dus als de patiënt niet meer bij bewustzijn is
 - **NIET** bij dementie
- * Onomkeerbaar: advies van 2^e arts

18

Wilsverklaring euthanasie
 Enkel geldig bij onomkeerbaar coma

Rubriek I. Verplichte gegevens

A. Voorwerp van de wilsverklaring
 De Heer/Mevrouw (*): (naam en voornaam)

(* verzoekt dat voor het geval hij/zij (*) niet meer in staat is tot wilsuiting, een arts euthanasie toepast indien voldaan is aan de voorwaarden vastgesteld in de wet van 28 mei 2002 betreffende euthanasie
 (*) herbevestigt de wilsverklaring tot euthanasie die werd opgesteld op (datum) : (1)
 (*) herziet de wilsverklaring tot euthanasie die werd opgesteld op (datum) : (1)
 (*) trekt de wilsverklaring tot euthanasie in, die werd opgesteld op (datum) :

B. Persoonlijke gegevens van de verzoeker
 Mijn persoonlijke gegevens zijn de volgende :
 - hoofdverblijfplaats :
 - volledig adres :
 - identificatienummer in het Rijksregister :
 - geboorteplaats en geboortedatum :

C. Kenmerken van de wilsverklaring
 Deze verklaring werd vrij en bewust afgelegd. Dit wordt onderschreven door de handtekening van de twee getuigen en in voorkomend geval van de vertrouwensperso(o)n(en).

Ik verwacht dat deze wilsverklaring wordt geëerbiedigd.

D. De getuigen
 De getuigen ten overstaan waarvan ik deze wilsverklaring afleg, zijn :

1) naam en voornaam :
 hoofdverblijfplaats :
 volledig adres :
 identificatienummer in het Rijksregister :
 telefoonnummer :
 geboortedatum en geboorteplaats :
 eventuele graad van verwantschap :

2) naam en voornaam :
 hoofdverblijfplaats :
 volledig adres :
 identificatienummer in het Rijksregister :
 telefoonnummer :
 geboortedatum en geboorteplaats :
 eventuele graad van verwantschap :

Minstens 1 van de 2 getuigen
geen erfgenaam

19

Rubriek II. Facultatieve gegevens

A. De eventuele aangewezen vertrouwensperso(o)n(en)
 Als vertrouwensperso(o)n(en), waarvan ik wens dat hij/zij onmiddellijk op de hoogte wordt (worden) gebracht indien ik mij in een toestand bevind (bevindt) waarin de wilsverklaring van toepassing zou kunnen zijn en dat hij/zij tijdens de procedure wordt (worden) betrokken, wijs ik in volgorde van voorkeur aan:

1) naam en voornaam :
 hoofdverblijfplaats :
 volledig adres :
 identificatienummer in het Rijksregister :
 telefoonnummer :
 geboortedatum en geboorteplaats :
 eventuele graad van verwantschap :

2) naam en voornaam :
 hoofdverblijfplaats :
 volledig adres :
 identificatienummer in het Rijksregister :
 telefoonnummer :
 geboortedatum en geboorteplaats :
 eventuele graad van verwantschap :

B. Gegevens weer te geven door de persoon die fysiek blijvend niet in staat is een wilsverklaring op te stellen en te tekenen
 De reden waarom ikzelf fysiek blijvend niet in staat ben deze wilsverklaring op te stellen en te ondertekenen is de volgende :

Als bewijs hiervan, voeg ik een medisch getuigschrift in bijlage.
 Ik heb (naam en voornaam) aangewezen om deze wilsverklaring schriftelijk vast te leggen.
 De persoonlijke gegevens van voornoemd persoon zijn de volgende:
 - hoofdverblijfplaats :
 - volledig adres :
 - identificatienummer in het Rijksregister :
 - telefoonnummer :
 - geboortedatum en geboorteplaats :
 - eventuele graad van verwantschap :

Deze verklaring is opgemaakt in ... (aantal) ondertekende exemplaren die worden bewaard (op een plaats of bij een persoon) :

Gedaan te
 op

Naam	Naam	Naam	Naam
------	------	------	------

Datum en handtekening van de verzoeker
 Datum en handtekening van de aangewezen persoon die de wilsverklaring heeft opgesteld in plaats van de verzoeker (1)
 Datum en handtekening van de twee getuigen
 Datum en handtekening van de aangewezen vertrouwensperso(o)n(en) (1) (bij iedere datering en handtekening worden de hoedanigheid en de naam vermeld)

(1) Schrijven wat niet past
 (1) in voorkomend geval
 (2) voor alle aangewezen vertrouwenspersoon worden onder 1) vermeldte gegevens weergegeven.

Mag familie zijn,
geen artsen of verpleging

Bv. 4 ex.: verzoeker,
vertrouwenspersoon, huisarts, stadhouder

20

Voorbeeld van ondertekende wilsverklaring euthanasie

.....
 op

verzoeker	getuigen	getuigen	Vertrouwenpersoon
Jan Janssens	Rooz De Jander	Vicki Smeets	Els De Vriet
Naam	Naam	Naam	Naam
30/09/2016	30/09/16	30/09/2016	30/09/2016

Datum en handtekening van verzoeker

- * Datum, handtekening, naam voluit, hoedanigheid
- * Dateren met dezelfde datum

21

Wilsverklaring euthanasie Hoe invullen?

- * **! Ingevuld na 2 april 2020: onbeperkt geldig**
 Ervoor ingevuld: nog 1 keer herbevestigen
- * Kan op elk moment herzien of ingetrokken worden
- * **Registratie in stadhuis is aan te raden, niet verplicht**

22

Wilsverklaring euthanasie Voorbeelden

Edith

- * **Dement**, onomkeerbaar wilsonbekwaam
- * Heeft wv. euth., haar familie vraagt euthanasie

→ Is euthanasie mogelijk?

→ **Nee, wilsverklaring euthanasie geldt alleen bij onomkeerbaar coma**

23

Wilsverklaring euthanasie Voorbeelden

Thomas

- * In een **onomkeerbaar coma** na een ongeval
- * Thomas heeft wv. euth., zijn vertrouwenspersoon vraagt euthanasie aan de arts

→ Is euthanasie mogelijk?

→ **Euthanasie is wettelijk gezien mogelijk**

24

3. Wilsbeschikking teraardebestelling

- * Begruving of crematie
- * Plaats van begraving, bijzetting of uitstrooiing
- * Ritueel van de uitvaartplechtigheid

25

www.vrijzinnigwestvlaanderen.be

26

4. Verklaring voor donatie lichaamsmateriaal

- * In België: donor
Tenzij: verzet door nabestaanden, zelf verzet aangetekend
- * Registratie:
 - Uitdrukkelijk donor stellen of verzet
 - Bij gemeente, via huisarts, zelf via
www.mijngezondheid.be

27

Verklaring voor donatie lichaamsmateriaal

- * Te weinig donororganen
- * Wanneer zijn organen bruikbaar?
 - Hersendood
 - Te oud?
- * Wet sinds 1986: voor of tegen orgaandonatie
Wetsverandering 1 juli 2020

28

Orgaandonatie voor transplantatie

Organen die weggenomen worden na uw overlijden dienen voor transplantatie bij mensen die daarop wachten.

- Verzet
- Uitdrukkelijke toestemming
- Intrekking van een eerdere wilsverklaring

Donatie van menselijk lichaamsmateriaal voor transplantatie

Weefsels en cellen die weggenomen worden na uw overlijden dienen voor transplantatie bij mensen die daarop wachten.

- Verzet
- Uitdrukkelijke toestemming
- Intrekking van een eerdere wilsverklaring

Donatie van menselijk lichaamsmateriaal voor de vervaardiging van geneesmiddelen

Lichaamsmateriaal dat weggenomen wordt na uw overlijden zal dienen om geneesmiddelen aan te maken, bijvoorbeeld voor geavanceerde therapieën.

- Verzet
- Uitdrukkelijke toestemming
- Intrekking van een eerdere wilsverklaring

Donatie van menselijk lichaamsmateriaal voor onderzoek

Lichaamsmateriaal dat weggenomen wordt na overlijden zal gebruikt worden in kader van het wetenschappelijk onderzoek voor een uitgebreidere kennis van het menselijk lichaam of van bepaalde ziekten en om de zorg verder te verbeteren.

- Verzet
- Uitdrukkelijke toestemming
- Intrekking van een eerdere wilsverklaring

29

5. Testament lichaamsschenking aan de wetenschap

- * Desbetreffende dienst van de universiteit contacteren

30

- * Welke voorafgaande wilsverklaringen je hebt ingevuld, contactpersoon
- * Zelf aanvragen via www.leif.be of www.leifkaart.nu, of in huisvandeMens

31

3. ACTUELE ZORG

32

Ken je rechten als patiënt

1. Kwaliteitsvolle gezondheidszorg ontvangen
 - pijnbestrijding
2. Zorgverlener vrij kiezen
3. Info over je gezondheidstoestand
4. Vrij toestemmen na informatie
 - dus ook weigeren
5. Patiëntendossier
6. Bescherming van je persoonlijke levenssfeer
7. Klacht neerleggen

33

- * Patiëntenrechten: belangrijk, juridisch afdwingbaar, maar onvoldoende bekend

www.patientrights.be

Symposium **20 JAAR LEIF**
EIGEN LEIF, EIGEN LEVEN?
 naar evenwaardigheid in de zorgrelatie

Vrijdag 20 oktober 2023, Lamot Congrescentrum, Mechelen

Schrijf je vandaag nog in!

- * Dit is niet de bedoeling...

34

Actueel euthanasieverzoek

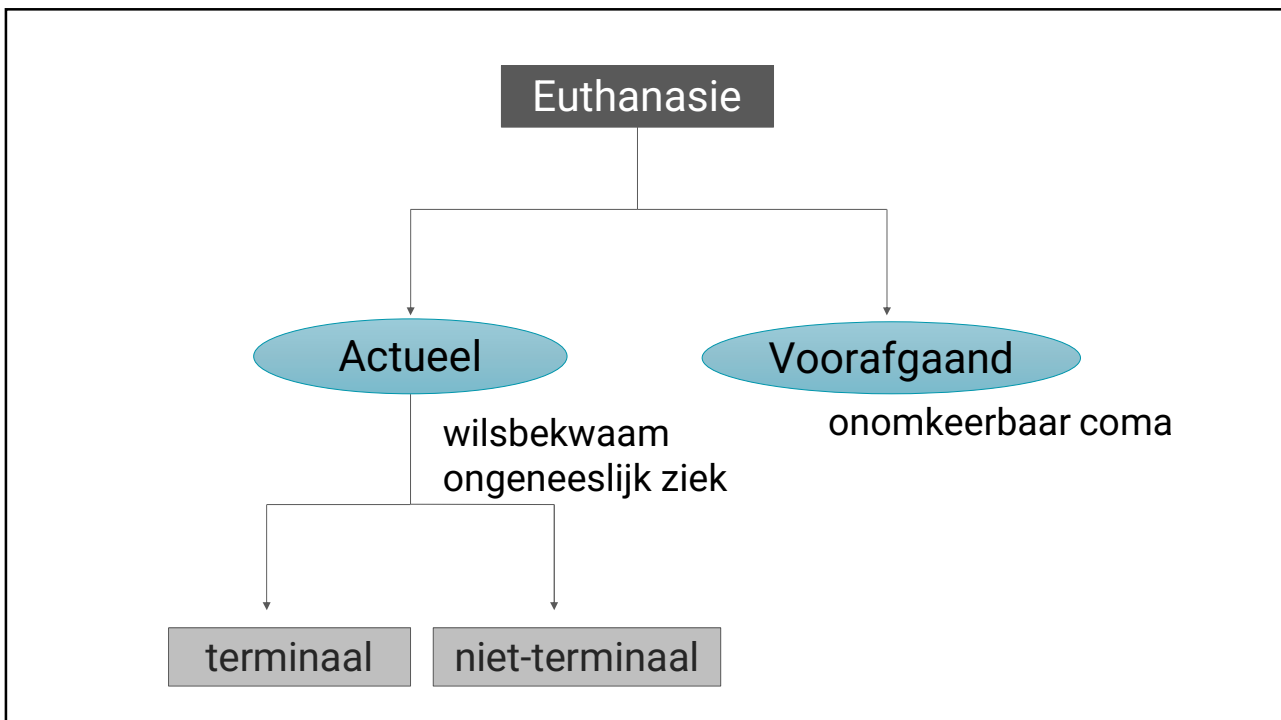
Wat is dat?

Een definitie van euthanasie

*Euthanasie is
het opzettelijk levensbeëindigend handelen
door een andere dan de betrokkene
op diens verzoek*

35

36

Actueel euthanasieverzoek Voorwaarden

Patiënt is:

- ✓ **Wilsbekwaam** <-> dementie
- ✓ **Ongeneeslijk ziek:** medisch uitzichtloos
- ✓ **Ondraaglijk lijden:** fysiek en/of psychisch lijden

37

Actueel euthanasieverzoek Voorwaarden

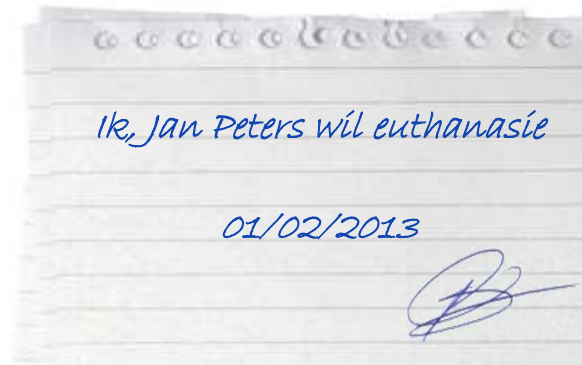
Verzoek is:

- ✓ **Vrijwillig**
- ✓ **Overwogen**
- ✓ **Herhaald, duurzaam**
- ✓ **Schriftelijk** geformuleerd: naam + handtekening + datum

38

Voorbeeld schriftelijk verzoek

39

terminaal

niet-terminaal

1) Overleg met arts

2) Schriftelijk verzoek

3) Advies door **2^e arts**

3) **Advies door 2^e en 3^e arts**

4) minimum 1 maand wachttijd
tussen verzoek en uitvoering

40

Actueel euthanasieverzoek Voorbeelden

Paul

- * Woont in een WZC, **ziekte van Alzheimer**, kan niet meer zelfstandig eten of drinken
- * **Zijn kinderen** vragen of hun vader euthanasie kan krijgen?

→ Nee, want Paul is wilsonbekwaam

41

Actueel euthanasieverzoek Voorbeelden

Hugo

- * Diagnose van **dementie**, nog wilsbekwaam
- * **Vóór hij wilsonbekwaam is**, wil hij euthanasie. Kan dat?

→ Ja, nog wilsbekwaam op moment van vraag én uitvoering

→ Niet-terminaal => + extra voorwaarden:

3e arts, 1 maand wachttijd

42

Dementie		
wilsbekwaam	wils ON bekwaam	coma
actueel verzoek euth.: euthanasie	actueel verzoek euth.: geen euthanasie <= wilsonbekwaam	
	voorafgaande wv. euth.: geen euthanasie <= niet in coma	voorafgaande wv. euth.: euthanasie
	voorafgaande neg. wv.: geen sondevoeding...	voorafgaande neg. wv.

43

Actueel euthanasieverzoek

Voorbeelden

Louise

- * **Ongeneeslijke** ziekte, **ALS**
- * In een terminale fase
- Kan euthanasie?
- Euthanasie kan
- * Als Louise nog niet terminaal zou zijn?
- Euthanasie kan + extra voorwaarden

44

Actueel euthanasieverzoek

Voorbeelden

Klara

- * 80 jaar, gewezen muziklerares
- * Lijdt onder **allerlei chronische kwalen**: progressieve doofheid, botontkalking, niet meer zo mobiel
- * Zo wil ze niet meer leven

→ Kan euthanasie?

→ Euthanasie kan + extra voorwaarden

45

4. Euthanasie en palliatieve zorg

Euthanasie

Een recht?

Nee, want euthanasie is niet afdwingbaar!

- * Artsen hebben gewetensrecht
- * Bij weigering moet de arts dit tijdig meedelen
- * Lang alleen verplicht om medisch dossier door te geven
- * Nu ook doorverwijsplicht
- * Belang van de huisarts!

46

Palliatieve zorg

Een recht

Elke patiënt heeft recht op palliatieve zorg.
Zodra je palliatief wordt, **of je nu wilsbekwaam bent of niet**, kunnen jij of je familie altijd palliatieve zorg inroepen.

Premies, palliatief verlof...:

[Tegemoetkomingen en ondersteunende maatregelen | LEIF](#)

47

Je rechten op palliatieve zorg

- * Voor wie **niet meer kan genezen**, wilsbekwaam of niet
- * Palliatieve zorg is ruimer dan **terminaal!**
Ook palliatieve **supportieve** zorg
- * Thuis, WZC, ziekenhuis
- * Totaalzorg: fysiek, psychisch, sociaal en moreel
- * Doel: maximale levenskwaliteit en autonomie voor zieke en naasten

48

Palliatieve sedatie	Euthanasie
Ondraaglijk fysiek en/of psychisch lijden verlichten zonder leven te willen beëindigen	Ondraaglijk fysiek en/of psychisch lijden stoppen door levensbeëindiging
Op verzoek / kan ook zonder medeweten van patiënt als deze wilsonbekwaam is	Alleen op uitdrukkelijk verzoek van patiënt
Alleen als terminaal	Bij terminale en niet-terminale
Tijdstip van sterven is onbepaald	Tijdstip van sterven is bepaald
Principieel omkeerbaar na stoppen medicatie	Onomkeerbaar
Uitvoering kan ook door verpleegkundige	Uitvoering moet door arts
Geen verplicht advies van 2 ^e arts	Verplicht advies van 2 ^e / 3 ^e arts
Geen verplichte registratie	Wettelijke procedure en registratie

49

4 mogelijke beslissingen bij het levenseinde

1. Zinloos geworden behandeling niet opstarten of stoppen
2. Pijnstilling opdrijven tijdens de stervensfase en palliatieve sedatie
3. Euthanasie (of levensbeëindiging op verzoek)
4. Levensbeëindiging zonder wettelijk kader

50

Euthanasie

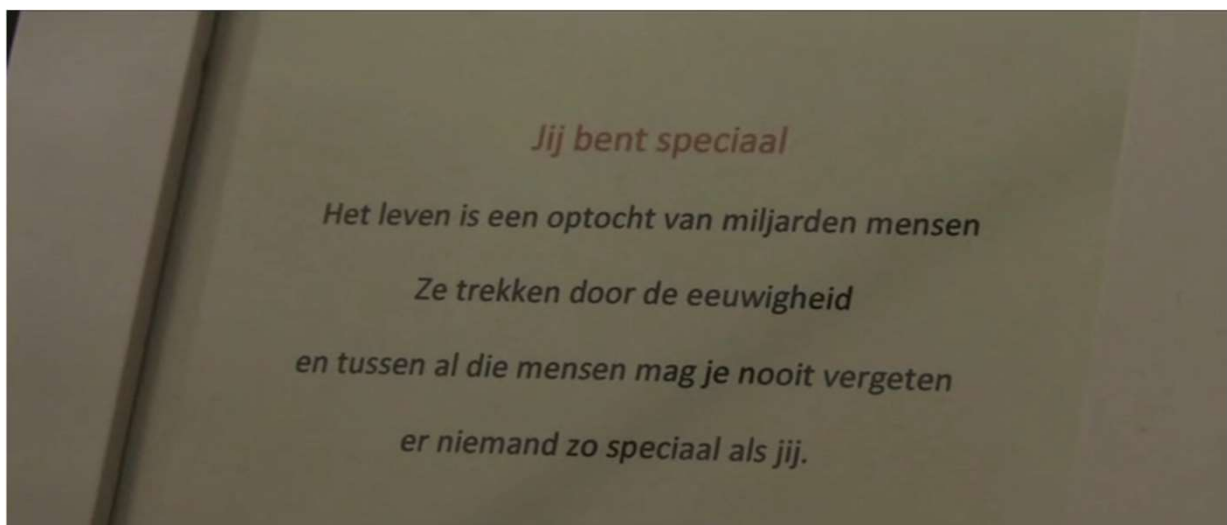
Cijfers

- * 2024: 3991 **euthanasie**-uitvoeringen
= **3,6%** van de sterfgevallen in België
waarvan 76,6 % terminaal
54 % kankerpatiënt ; 26,8 % polypathologie
- * Toename van euthanasie bij andere diagnose dan kanker en niet-terminale aandoeningen, vooral bij meervoudige chronische aandoeningen

51

5. Doorverwijzen

52

53

Niets Invullen Voor Een Ander

Wees je bewust van je eigen interpretatie.

54

Meer info

- * huisvandeMens
www.deMens.nu
www.vrijzinnigwestvlaanderen.be
- * LEIF West-Vlaanderen: LEIFpunt Kortrijk
www.levenshuis.be/leif
- * LEIF
www.leif.be

55

- * Netwerk Palliatieve Zorg Zuid-West-Vlaanderen
www.pzwvl.be
- * Patiëntenrechten
www.patientrights.be
- * www.notaris.be

56

Vinnie de Vis

- * Knuffel voor mensen in de laatste fase van dementie
- * Info en bestellen:
www.vinniedevisknuffel.be

57

Troostkussen

- * Voor kinderen met een rouwervaring

58

Goede zorg in de laatste fase van het leven is passende zorg. Niet te veel, niet te weinig. Zorg die aansluit bij de wensen en behoeften van de patiënt.

59

www.youtube.com/user/vrijzinnigWVL

60

PRAAT MET ELKAAR!

